

Assessing the Concessions Balance of Interim Agreement Leading to Formation of a Free Trade Area between Iran and the Eurasian Economic Union

Saeed Rasekhi*

Professor of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran,
Babolsar, Iran

Roya Saedi

PhD Student in Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Mazandaran University,
Babolsar, Iran

Seyed Abbas Hoseini

Master of Entrepreneurship Student, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

Received: 7, July, 2020

Accepted: 24, August, 2020

Abstract

The interim agreement leading to formation of a free trade area between Iran and the Eurasian Economic Union become binding since 27th of October, 2019 is important for Iran in order to gain a political-economic opportunities vis-à-vis the West and regional cooperation especially Russia, in framework of the strategy of Iran. Given Iran's negative trade balance with the region in recent years, the main purpose of this study is to assess this agreement and answer this question: whether this agreement is beneficial for Iran? For this, the concessions of bilateral trade tariffs have been matched with the amount of trade between the two partners (Iran and the Union) in 2017. According to the results, despite the fact that most of Russia's imported goods from Iran are subject to tariff concessions, the trade balance of Iran's concessions against Russia has been negative. However, given the type of concessions between the two partners, there is a good capacity to increase Iran's exports to Russia. In the case of Armenia, the trade balance of Iran's concessions is generally positive and calculated in favor of Iran. In the case of both Kazakhstan and Kyrgyzstan, the trade balance in the items is generally negative. Also, the trade balance of Iran's concessions against the Eurasia is generally negative, which could be due to Russia's dominance in the union, as well as Russia's position on Iran's trade with the region. In general, this agreement can be in favor of Iran, provided that more trade concessions are obtained with the countries of the union and given Iran's comparative advantages in the region, if well implemented and appropriate policy measures. To this end, it is necessary to amend the relevant domestic laws and procedures, lubricating some regulations in the text of the agreement, continuously monitoring the implementation of the agreement to better understand the capacities of the Iranian market in this region and, if necessary, consult to add potential items to the list of preferred items.

Key words: Iran-Eurasia Agreement, Eurasian Economic Union, Economic Integration, Concessions.

* **Corresponding Author:** srasekhi@umz.ac.ir

This article is retrieved from a research project entitled Studying the Economic Potentials and Opportunities of CIS Countries and Identifying Barriers and Strategies to Increase Foreign Trade, which is supported by Mazandaran Provincial Government.

ارزیابی تراز اقلام امتیازی توافقنامه ایجاد ترتیبات تجارت آزاد بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۱

سعید راسخی*

استاد اقتصاد دانشکده علوم اقتصادی و اداری دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

روبا ساعدی

دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

سید عباس حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد کارآفرینی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۴/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۰۳

چکیده

موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا که از آبان ماه ۱۳۹۸ لازم الاجرا گردیده، در چارچوب استراتژی ایران در راستای کسب فرصت‌های سیاسی-اقتصادی در مقابل غرب و همکاری‌های منطقه‌ای به خصوص با کشور روسیه حائز اهمیت می‌باشد. با توجه به تراز تجاری منفی ایران با این منطقه طی سال‌های اخیر، هدف پژوهش حاضر بررسی این موافقتنامه و پاسخ به این پرسش است که آیا موافقتنامه می‌تواند منافع تجاری ایران را تأمین کند؟ برای این منظور، امتیازات تعرفه‌ای دوطرف تجاری (ایران و این اتحادیه) با میزان تجارت طرفین در سال ۲۰۱۷ تطبیق داده شده‌است. بر اساس نتایج به دست آمده، با وجود این که اکثر کالاهای وارداتی روسیه از ایران مشمول امتیازات تعرفه‌ای شده، تراز تجاری اقلام امتیازی ایران در مقابل روسیه منفی به دست آمده است. با این حال، با توجه به نوع امتیازات طرفین، ظرفیت خوبی برای افزایش صادرات ایران به روسیه ایجاد شده است. در مورد کشور ارمنستان، تراز تجاری اقلام امتیازی ایران به صورت کلی در مقابل این کشور مثبت و به نفع ایران محاسبه شده‌است. در مورد دو کشور قزاقستان و قرقیزستان نیز، تراز تجاری در اقلام امتیازی در مجموع منفی به دست آمده است. همچنین تراز تجاری اقلام امتیازی ایران در مقابل اوراسیا در مجموع منفی محاسبه شده‌است که این یافته می‌تواند به دلیل تسلط روسیه در این اتحادیه و همچنین جایگاه اقلام امتیازی روسیه در تجارت ایران با منطقه باشد. در مجموع این توافق‌نامه به شرط اخذ امتیازات تجاری بیشتر با کشورهای اتحادیه و با توجه به مزیت‌های نسبی ایران در این منطقه، در صورت اجرا و اقدامات سیاستی مناسب، می‌تواند به نفع کشور تمام شود. بدین منظور نیاز به روان سازی برخی مقررات مندرج در متن قرارداد، پایش مستمر نحوه اجرای موافقتنامه جهت شناخت بیشتر ظرفیت‌های بازار ایران در این منطقه و در صورت لزوم رایزنی برای اضافه کردن اقلام پتانسیل‌دار به لیست اقلام ترجیحی می‌باشد.

واژگان کلیدی: موافقتنامه ایران-اوراسیا، اتحادیه اوراسیا، همگرایی اقتصادی، اقلام امتیازی.

* نویسنده مسئول: srasekhi@umz.ac.ir

DOI: 10.22080/jpir.2020.2957

صفحات: ۷۹-۱۱۰

انعقاد موافقتنامه‌های دوجانبه با شرکای تجاری نه تنها گسترش و تقویت مناسبات اقتصادی و تجاری را به همراه دارد، بلکه به نوعی منجر به تحکیم روابط سیاسی مابین طرفین نیز می‌شود. همچنین، انعقاد موافقتنامه‌های تجاری می‌تواند پایداری و ماندگاری صادرات را به همراه داشته باشد. در رابطه با ایران علاوه بر موارد ذکر شده، افزایش موافقتنامه‌های تجاری از یک طرف ایجاد زمینه تعامل بیشتر با اقتصاد جهانی و شکل‌گیری بستر مناسب برای خروج ایران از فهرست چند کشور محدود غیرعضو در سازمان تجارت جهانی و از طرف دیگر، شرایط لازم را برای صنایع کشور برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی و بهره‌گیری بیشتر از زنجیره ارزش جهانی و کسب سهم بالاتر از تولید جهانی را فراهم می‌کند.

در اسناد بالادستی کشور نیز بر نقش بهبود روابط بین‌الملل در کاهش آسیب پذیری اقتصاد تأکید شده و توسعه روابط دیپلماتیک، گسترش همکاری اقتصادی و عضویت در پیمان‌های اقتصادی - به خصوص الحاق به سازمان تجارت جهانی - و هدایت جهت دیپلماسی کشور به سوی حضور بیشتر در این معاهدات و تأکید بر نقش وزارتخانه‌های امور خارجه، امور اقتصادی و دارایی و صنعت، معدن و تجارت مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا، در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، بر افزایش قدرت مقاومت کشور با بهره‌گیری از دیپلماسی، استفاده از ظرفیت‌های سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و گسترش همکاری و مشارکت با کشورهای منطقه و همسایه تأکید داشته و در سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم انداز نیز بر جهت‌گیری روابط خارجی و اتخاذ دیپلماسی فعال برای گسترش همکاری و حضور کارآمد در مجموعه‌ها و معاهدات منطقه‌ای و بین‌المللی تأکید کرده است.

توافقنامه ایجاد ترتیبات تجارت آزاد بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا، با هدف تشکیل یک منطقه بزرگ تجارت آزاد بین ایران و اوراسیا با تأکید بر گسترش بیشتر روابط متقابل بین طرف‌ها بر پایه اعتماد متقابل، شفافیت و تسهیل تجاری بر اساس قواعد و استانداردهای بین‌المللی^۱ امضا شده است (متن موافقت نامه، سازمان توسعه تجارت، ۱۳۹۷). بر اساس این موافقتنامه، طرفین باید تدابیر لازم را جهت اجرای تعهدات اتخاذ نموده و در صورت نیاز نسبت به تعدیل قوانین و مقررات داخلی برای انطباق با مفاد این موافقتنامه اقدام کنند.

^۱ پیروی از قواعدی مانند: ممنوعیت استفاده از موانع غیرتعرفه‌ای برای کالاهای تحت پوشش، اصل رفتار ملی، دولت کامله الوداد، قواعد حاکم بر استانداردها برای کالاهای تحت پوشش، اقدامات ضد دامپینگ، جبرانی و حفاظتی، تسهیل گمرکی، قواعد مبدأ و سیستم حل و فصل اختلافات می باشد.

بر اساس آمار مندرج در سایت مرکز تجارت بین‌الملل^۲، صادرات محصولات ایران به کشورهای عضو اوراسیا طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸ نزدیک به یک درصد از کل صادرات ایران به جهان بوده که حدود ۰/۹ درصد آن به کشورهای روسیه، ارمنستان و قزاقستان اختصاص پیدا کرده‌است. سهم واردات ایران از این مجموعه کشورها طی سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ به ترتیب ۱/۵ و ۳/۵ درصد بوده که در میان این کشورها، روسیه عنوان بزرگترین شریک تجاری ایران را به خود اختصاص داده‌است. مهم‌ترین اقلام صادراتی ایران به اوراسیا؛ پسته، کیوی، سایر فرآورده‌های نفتی، کشمش، خیار و خرما بوده و بیشترین واردات ایران از این منطقه، جو، ذرت دامی، روغن خام و کاتد بوده‌است.

یکی از عوامل عدم توسعه صادرات و حضور پررنگ کالاهای ایران در بازار کشورهای اوراسیا، بالا بودن تعرفه‌های گمرکی جهت واردات کالا به این اتحادیه بوده‌است. از سال ۲۰۱۴ صادرکنندگان، تجار و اتاق‌های بازرگانی کشور، موضوع درخواست عضویت ایران در اتحادیه گمرکی اوراسیا را از دولت و کمیسیون‌های مشترک مطالبه نمودند که در نهایت به شکل‌گیری این موافقتنامه منجر گردید. موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا با دوره اعتبار سه سال (قابل تمدید)، جهت تشکیل ترتیبات تجارت آزاد میان طرفین می‌باشد^۳ (سازمان توسعه تجارت، گزارش‌های مرتبط با اوراسیا). این موافقتنامه در تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۷ توسط وزیر صنعت، معدن و تجارت وقت و مقامات کشورهای عضو امضا گردید و در تاریخ خرداد ماه ۱۳۹۷ در مجلس شورای اسلامی نیز به تصویب رسید. این موافقتنامه در تیر ماه ۱۳۹۸ برای اجرا به وزارت صنعت، معدن و تجارت ابلاغ شد و این وزارتخانه از ۵ آبان ماه ۹۸ ملزم به اجرایی شدن آن گردید^۴. با توجه به امکان از سرگیری مذاکرات در سال جاری جهت تبدیل موافقتنامه تجارت ترجیحی به تجارت آزاد و امکان صفر شدن اغلب تعرفه‌های کالاهای مشمول جهت ارزیابی این موافقتنامه، باید موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای در این موافقتنامه مورد بررسی قرار گیرد.

ایران پیش از این، موافقتنامه‌هایی با کشورهایمانند پاکستان، سوریه^۵، تاجیکستان، کوبا و تونس داشته و در سطح چند جانبه نیز تجربه حضور در همگرایی‌های اکو و هشت کشور اسلامی در

^۲ International Trade Centre (ITC)

^۳ یک سال بعد از اجرای موافقتنامه موقت، مذاکره برای انعقاد موافقتنامه تجارت آزاد شروع خواهد شد و سه سال بعد از تاریخ اجرایی شدن، چنانچه موافقتنامه تجارت آزاد نهایی نشده باشد، طرفین در خصوص تداوم موافقتنامه موقت، تصمیم‌گیری خواهند کرد.

^۴ مندرج در پایگاه اینترنتی سازمان توسعه تجارت ایران

^۵ از نوع موافقتنامه تجارت آزاد بوده است.

حال توسعه را دارد ولی به دلیل عدم وجود عزم جدی در طرفین تجاری برای ارتقای منافعی اقتصادی با اعطای امتیازات منطقی در شرایط برد- برد، نتیجه مثبت مورد انتظار حاصل نگردیده است. در پی تحریم‌های اقتصادی ایران و محدودیت‌های تجاری ناشی از آن در سال‌های اخیر و همچنین روند کاهشی قیمت نفت و گاز و سایر مواد اولیه، فلزات و مواد خام که از قضا بخش اعظم صادرات کشورمان متکی به آن هاست، باعث گردیده که ابزارهای توسعه صادرات غیرنفتی از جمله انعقاد این‌گونه موافقتنامه‌ها در نظام تصمیم‌سازی تجاری ایران مورد توجه قرار گیرد لذا توافقنامه موقت تجارت آزاد با اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند یک اقدام جدی برای کشور در جهت همگرایی در بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای، به شرط شناخت دقیق از این منطقه و موارد مندرج در موافقتنامه باشد.

در ارتباط با پیشینه پژوهش، مطالعات مختلفی درباره همگرایی‌های اقتصادی صورت گرفته است، با وجود این و با توجه به جدید بودن موافقتنامه ایران-اوراسیا، پژوهش جدی‌ای در خصوص بررسی اقلام امتیازی انجام نشده است، لذا پژوهش حاضر از ویژگی نو بودن برخوردار می‌باشد. برخی پژوهش‌های مرتبط در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول (۱): خلاصه مطالعات همگرایی‌های اقتصادی

نویسندگان	روش و بازه زمانی	هدف پژوهش	نتیجه پژوهش
محرابی (۱۳۸۶)، (۱۰۱-۱۲۹)	مدل تعادل جزئی و شبیه‌سازی آن برای متوسط دوره ۲۰۰۳-۲۰۰۲	بررسی اثر ایجاد یک موافقتنامه ترتیبات تجاری ترجیحی بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی و اثرات کاهش موانع تعرفه‌ای بر جریان‌های تجاری	بر اساس نتایج حاصله، این موافقتنامه باعث گسترش حجم مبادلات تجاری و افزایش کسری تراز تجاری ایران می‌گردد.
اسدزاده و نوپریان (۱۳۹۲)، (۸۱-۱۰۶)	۲۰۱۰ محاسبه پتانسیل و درجه اکمال تجاری	برآورد پتانسیل تجاری با کشورهای حوزه CIS، چین و ترکیه و درجه اکمال تجاری، با تکیه بر نقش منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس	نتایج برآورد حاکی از وجود پتانسیل صادراتی و وارداتی بسیار مناسب با کشورهای منتخب بوده است
مولایی‌پور و همکاران (الف) (۱۳۹۶)، ۲۹۰- (۲۵۷)	بررسی مدل جاذبه با کمک داده‌های تلفیقی ۱۹۹۲-۲۰۱۵	بررسی عوامل مؤثر بر یکپارچگی اقتصادی ایران در حوزه CIS	وجود رابطه مثبت بین تجارت متقابل و اندازه اقتصادی کشور و وجود رابطه معکوس بین تجارت متقابل و فاصله و متغیر لیندر
مولایی‌پور و همکاران(ب)	داده‌های تلفیقی دوره ۲۰۱۵-۱۹۹۲	بررسی عوامل مؤثر بر یکپارچگی اقتصادی ایران با روسیه در حوزه	تجارت، تولید، جمعیت و فاصله از متغیرهای کلیدی مدل جاذبه

<p>ایران با روسیه بوده است و ضرایب زاویه (کشش) دو متغیر تولید و فاصله نشانگر حساسیت زیاد و معنی‌دار بودن آن‌ها بوده و طبق قاعده مارشال- لرنر با توجه به کمتر از یک بودن آن تغییر در نرخ ارز هیچ تأثیری در بهبود تراز تجاری ایران با روسیه و تقویت یکپارچگی ندارد.</p>	<p>CIS</p>		<p>(۱-۴۵، ۱۳۹۷)</p>
<p>بهترین روش توسعه صادرات میوه و تره بار ایران به روسیه به عنوان اقلام صادراتی غیر نفتی، پیاده‌سازی راهبردهای ورود بهینه‌شده و حضور پایدار در بازار و راهکارهای ۲۸گانه با اولویت تثبیت نرخ ارز، ثبات قوانین و مقررات، بازنگری تعرفه‌ها، برقراری مشوق‌ها، راه اندازی کریدور سبز، ایجاد خوشه‌های صادراتی، آموزش، برقراری تعرفه‌های ترجیحی، بروزرسانی اطلاعات، قیمت گذاری ثابت و بلند مدت می‌باشد.</p>	<p>تجزیه و تحلیل روابط تجاری ایران و روسیه</p>	<p>مصاحبه اکتشافی و آزمون فریدمن</p>	<p>صابری حقایق و حسن‌قلی‌پور (۱۳۹۷، ۳۱۲- ۲۸۱)</p>
<p>بر اساس مقایسه شاخص‌ها در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ (قبل از ادغام اقتصادی) و سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ (بعد از ادغام اقتصادی)، این اتحادیه اثرات مثبت کوتاه مدتی داشته است</p>	<p>ارزیابی پیامدهای اقتصادی و اجتماعی ادغام در اتحادیه اوراسیا برای کشورهای عضو</p>	<p>رویکرد ارزیابی کارایی جمعی و محاسبه ضرایب توسعه اجتماعی و اقتصادی ۲۰۰۵-۲۰۱۷</p>	<p>تیخوانا و همکاران^۶ (۲۰۱۸، ۹-۴)</p>
<p>به علت ماهیت و انگیزه‌های سیاسی و کنترل و نفوذ روسیه در این منطقه، دستیابی به</p>	<p>بررسی اتحادیه اوراسیا، چالش‌ها و چشم‌اندازهای آن</p>	<p>نظری</p>	<p>مصطفی و محمود^۷(۲۰۱۸، ۱۶۳-۱۷۲)</p>

^۶ Tikhonova et al.

^۷ Mostafa and Mahmood

<p>موفقیت در زمینه اهداف این اتحادیه، به سختی صورت می پذیرد، همچنین بحران های مربوط به روبل، شرایط اقتصادی روسیه و درگیری های اوکراین می تواند منجر به شکست اهداف این ادغام گردد.</p>			
<p>تعمیق ادغام مابین اعضا و رشد تجارت متقابل به بهبود اقتصادی کشورها بعد از بحران های ۲۰۰۸/۲۰۰۹ و ۲۰۱۴/۲۰۱۵ کمک کرده است، البته به علت وجود برخی مسائل سیاسی و کلان به طور کامل از منافع و پتانسیل های ادغام بهره برده نشده است.</p>	<p>بررسی روند همگرایی اتحادیه اقتصادی اوراسیا</p>	<p>تحلیل شاخص های مربوط به پویایی تجارت بین منطقه ای</p>	<p>چرنوا و همکاران^۸، ۲۰۱۹، (۸-۱۴)</p>

منبع: پژوهش حاضر

گفتنی است هدف پژوهش حاضر، بررسی چگونگی وضعیت امتیازات ایران در موافقتنامه ایران- اوراسیا و منافع و مضرات ایران در این موافقتنامه می باشد. مشخصاً، سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که آیا این توافقنامه به نفع ایران می باشد؟ و در این راستا، امتیازات اعطایی دوطرفه، میزان ثبات و کاهش تعرفه و کالاهای ذکر شده مابین ایران، روسیه، قزاقستان و قرقیزستان^۹، در سال ۲۰۱۷ بررسی می گردد. این مقاله در چهار بخش ارائه شده است. پس از مقدمه در بخش اول، در بخش دوم مبانی نظری مطرح می شود. در بخش سوم بررسی جزئیات موافقتنامه و تحلیل نتایج تجربی ارائه شده و بخش چهارم نیز به جمع بندی و نتیجه گیری اختصاص دارد. در نهایت منابع و مآخذ در انتهای پژوهش آمده است.

^۸ Chernova , et al.

^۹ به علت نبود آمار به روز کشور بلاروس به تفکیک کدهای ده رقمی نظام هماهنگ کالا(HS)، کشورهای روسیه، ارمنستان، قزاقستان و قرقیزستان مورد بررسی این پژوهش قرار گرفته اند.

الف) مبانی نظری

فرآیند جهانی شدن، تغییرات ساختاری بی‌شماری را در اقتصاد امروز ایجاد کرده و تعاملات اقتصادی و بین‌المللی را به شدت تحت تأثیر قرار داده‌است. افزایش روابط متقابل کشورها در صحنه‌های تجاری و مالی، ورود آن‌ها را به روند جهانی سازی تسهیل می‌کند (رحیمی بروجردی، ۱۳۸۹: ۱۰۳). از این رو، دولت‌ها به همگرایی تجاری-منطقه‌ای یا منطقه‌گرایی و تشکیل ترتیبات تجاری منطقه‌ای روی آورده‌اند تا از این طریق اقتصاد خود را در مقابل مشکلات ناشی از جهانی شدن حفظ کرده و همچنین، ارتقای سرمایه‌گذاری و رشد و توسعه اقتصادی را درون منطقه میسر سازند (اسدزاده و نوبریان، ۱۳۹۲: ۵).

برای کشورهای در حال توسعه که آمادگی ورود ناگهانی به تجارت آزاد را ندارند، منطقه‌گرایی می‌تواند مؤثرترین راه برای گشودن تدریجی اقتصاد ملی و ادغام آن در اقتصاد جهانی باشد و توسعه همگرایی‌های منطقه‌ای می‌تواند باعث گسترش اقتصادهای ملی و پیوستن آن‌ها به اقتصاد جهانی گردد. همگرایی بر ایجاد یک واحد اقتصادی بزرگتر از مجموع اقتصادهای ملی کوچک‌تر اشاره داشته که در آن گروه‌ها و جوامع ذینفع در بخش اقتصادی و تجارت خارجی فعالیت نموده و با ملاحظه نتایج مثبت آن، حوزه عمل و تصمیم‌گیری را گسترش می‌دهند، محدودیت‌های تجاری را کاهش و حذف می‌کنند و مزیت‌های رقابتی و سرمایه‌گذاری را ارتقا می‌دهند (گورلر^{۱۰}، ۲۰۰۰: ۶-۵). از نظر لامباردن و لانگنهاف^{۱۱} (۲۰۰۶: ۱۱) نیز، همگرایی از مهم‌ترین سازوکارها و برنامه‌ریزی بین کشورهای یک منطقه جهت استفاده از ظرفیت‌ها و منابع جهانی و منطقه‌ای در عرصه‌های بین‌المللی می‌باشد که علاوه بر همکاری‌های اقتصادی بر ابعاد سیاسی، دیپلماسی، امنیتی و فرهنگی نیز دلالت دارد. هماهنگی با سیاست‌های اقتصاد بین‌الملل و حرکت در جهت قرار گرفتن در تعادل جهانی از الزامات سیاست‌های همگرایی است و در این باره سازمان‌های اقتصادی و سیاسی بین‌المللی به طور مؤثر بر سیاست‌های داخلی این کشورها در فضای بین‌المللی نقش دارند و بدینسان، یک اثر متقابل در روابط بین‌المللی و سیاست‌های داخلی کشورها به وجود می‌آید (رحیمی بروجردی، ۱۳۸۹: ۱۰۶).

در مورد هزینه‌های جهانی سازی و همگرایی‌ها، اکثر صاحب نظران مباحث تجارت بین‌الملل بر این اعتقادند که جهانی‌سازی اقتصاد و آزادسازی تجاری، هزینه‌های غیر قابل انکاری را برای

¹⁰ Gurler

¹¹ Lombaerde and Van .Langenhov

کشورهای در حال توسعه به دنبال دارد. هر چند اعتقاد غالب بر این است که این هزینه‌ها اولاً نسبت به هزینه‌های انزوای جهانی کمتر بوده و ثانیاً در صورت مواجهه آگاهانه و موثر کشورها، تا حدود زیادی قابل تقلیل و در میان مدت و بلند مدت قابل جبران است. برخی مطالعات بر پایه واینر (۱۹۵۰) همچون باگواتی و پناگاریا^{۱۲} (۱۹۹۶، ۸۷-۸۲)، عنوان می‌کنند که یکپارچگی‌های منطقه‌ای موجب کاهش رفاه در کشورهای عضو یک اتحادیه شده و تلاش‌ها برای گسترش آزادسازی تجاری در سطح وسیع را منحرف می‌کند و اگر اعضای یکپارچگی منطقه‌ای در مقایسه با جهان بیرون کوچک باشند، ایجاد تجارت در سطح کم اتفاق افتاده و در چنین شرایطی اثر انحراف بر اثر ایجاد تجارت غالب خواهد بود و اگرچه تولید کنندگان کشور عضو سود خواهند برد اما رفاه کشورهای عضو نوعاً کاهش خواهد یافت. در مقابل، گروه دیگری از اقتصاددانان مانند سامرز^{۱۳} (۱۹۹۱: ۲۰۹) بر این عقیده‌اند که موافقتنامه‌های تجارت منطقه‌ای احتمالاً بیشتر موجب افزایش رفاه می‌گردند، به ویژه اگر کشورهای عضو به لحاظ جغرافیایی نزدیک به یکدیگر باشند. با گذشت زمان و ظهور تئوری‌های جدید تجارت، بر اثرات پویای این موافقتنامه‌ها مانند رشد بهره‌وری و در نهایت رشد اقتصادی و افزایش اثر رفاهی این موافقتنامه‌ها بیشتر تأکید شده‌است (مانند مدل بالدوین و ونابلز^{۱۴}، ۱۹۹۵، ۱۶۴۴-۱۵۹۷).

لازم به ذکر است که تشکیل همگرایی‌های اقتصادی منطقه‌ای و یکپارچگی‌های اقتصادی، علاوه بر منطبق اقتصادی، می‌تواند انگیزه‌های سیاسی و فرهنگی مانند برقراری امنیت در منطقه، جلوگیری از تنش‌های سیاسی و ثبات سیاسی نیز داشته باشد. از نظر برخی نظریه پردازان، تجارت آزاد، یکی از عوامل ایجاد صلح بین‌المللی است، این دیدگاه ریشه در عنایت نظریات انترناسیونالیست‌های لیبرال نسبت به مسئله تجارت آزاد دارد. در چارچوب لیبرالیسم تجاری صلح از طریق تأکید بر تجارت آزاد و توسعه آن به همه نقاط جهان از مسیر افزایش وابستگی متقابل میان دولت‌ها و کاهش انگیزه‌های اعمال زور به تبع آن حاصل می‌گردد (قوم، ۱۳۹۷: ۶۶-۶۴)، به طور مثال در میان اندیشمندان کلاسیک، کانت بر آن بود که پیوندهای اقتصادی میان کشورها باعث همگرایی فزاینده شده و در روابط میان دولت‌ها، تعارضات به جای طرق خشونت‌آمیز به صورت قضایی حل و فصل خواهند شد (مشیرزاده، ۱۳۹۴: ۳۸).

همگرایی بسته به عمق همکاری اعضا اشکال مختلفی دارد که از پایین ترین سطح همکاری (موافقتنامه‌های ترجیحی تجارت^{۱۵}) تا بالاترین سطح همکاری یعنی اتحادیه اقتصادی^{۱۶} متغیر است.

¹² Bhagwati and Pnagariya

¹³ Summers

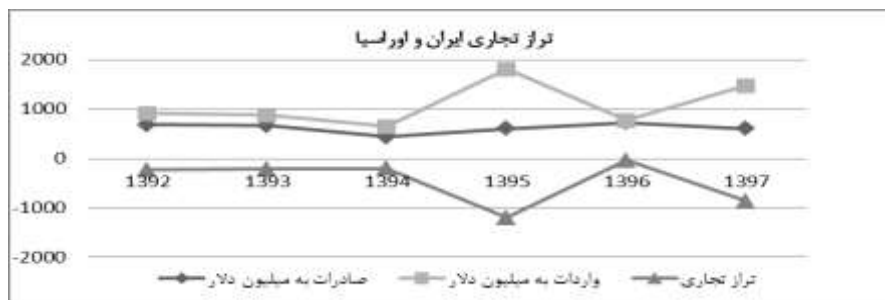
¹⁴ Baldwin and Venables

¹⁵ Trade Preferential Arrangements

در موافقتنامه‌های ترجیحی تجارت، طرفین اقدام به کاهش موانع تجاری و تعرفه‌ای می‌کنند و در مرحله بعد، آنان سطح همکاری خود را ارتقا می‌دهند و با تشکیل ناحیه تجارت آزاد^{۱۷} به حذف موانع تجاری در ارتباط با تقریباً تمامی یا بخش اصلی تجارت یکدیگر اقدام می‌کنند که این تعهدات معمولاً در یک دوره انتقالی اجرا می‌شود و در عمل تحقق آن ممکن است به بیش از ده سال بینجامد (مک کان^{۱۸}، ۲۰۱۵، ۳۷۸-۴۱۴). سطح و عمق ترتیبات تجاری منطقه‌ای در موافقتنامه‌های تجارت منطقه‌ای متفاوت است؛ به طوری که ممکن است یک موافقتنامه شامل صرفاً چند کالا یا بخش باشد؛ مثل استانداردها، خدمات مالکیت فکری و برخی از آن‌ها نیز فراتر از مقررات سازمان تجارت جهانی رفتار کرده و شامل موضوعاتی هستند که یا از قواعد این سازمان خارج است و یا به طور کامل در مذاکرات چندجانبه در مورد آن‌ها بحث نشده است (کمالی اردکانی، ۱۳۸۴: ۵).

- ارزیابی امتیازی موافقتنامه ایران و اوراسیا

بر اساس داده‌های سازمان توسعه تجارت ایران، تراز تجاری ایران با منطقه اوراسیا طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ منفی بوده است و در این مورد نمی‌توان وزن و اهمیت تراز تجاری ایران با روسیه را نادیده گرفت، زیرا حجم تجارت ایران با کشور روسیه از دیگر کشورهای این منطقه بیشتر بوده و ناگزیر تراز تجاری با این منطقه متأثر از وضعیت تراز تجاری ایران با روسیه می‌باشد. در نمودار (۱) می‌توان حجم تجارت ایران با منطقه اوراسیا طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ را مشاهده نمود.

نمودار (۱): تراز تجاری ایران و اوراسیا طی دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۹۷

منبع: محاسبات پژوهش حاضر بر اساس داده‌های سازمان توسعه تجارت ایران

¹⁶ Economic Union

¹⁷ Free Trade Area

¹⁸ McCann

جهت ارزیابی موافقتنامه مابین ایران و اوراسیا به تفکیک کشورهای عضو این اتحادیه، از داده‌های واردات کشوری مندرج در پایگاه اینترنتی مرکز تجارت بین‌الملل^{۱۹} استفاده شده است.^{۲۰} بر اساس امتیازات منتشر شده توسط سازمان توسعه تجارت ایران، تعداد ۵۰۳ گروه کالا^{۲۱} از طرف اتحادیه اوراسیا مشمول امتیازات تعرفه‌ای به صورت کاهش تعرفه یا الزام به ثابت ماندن تعرفه شده اند. تعداد ۱۱۹ مورد امتیاز اعطایی اوراسیا به ایران و تعداد ۱۰۲ مورد امتیاز اعطایی ایران به اوراسیا، در گروه کالاهای کشاورزی قرار می‌گیرند.^{۲۲} در مورد امتیازات ایران به اوراسیا، قبل از اعمال تعرفه ترجیحی، نرخ میانگین حقوق ورودی ۲۳/۲۳ درصد بوده که بعد از اعطای امتیازات به ۱۰/۶۶ درصد رسیده است که ۱۲/۵۶ درصد کاهش نشان می‌دهد.

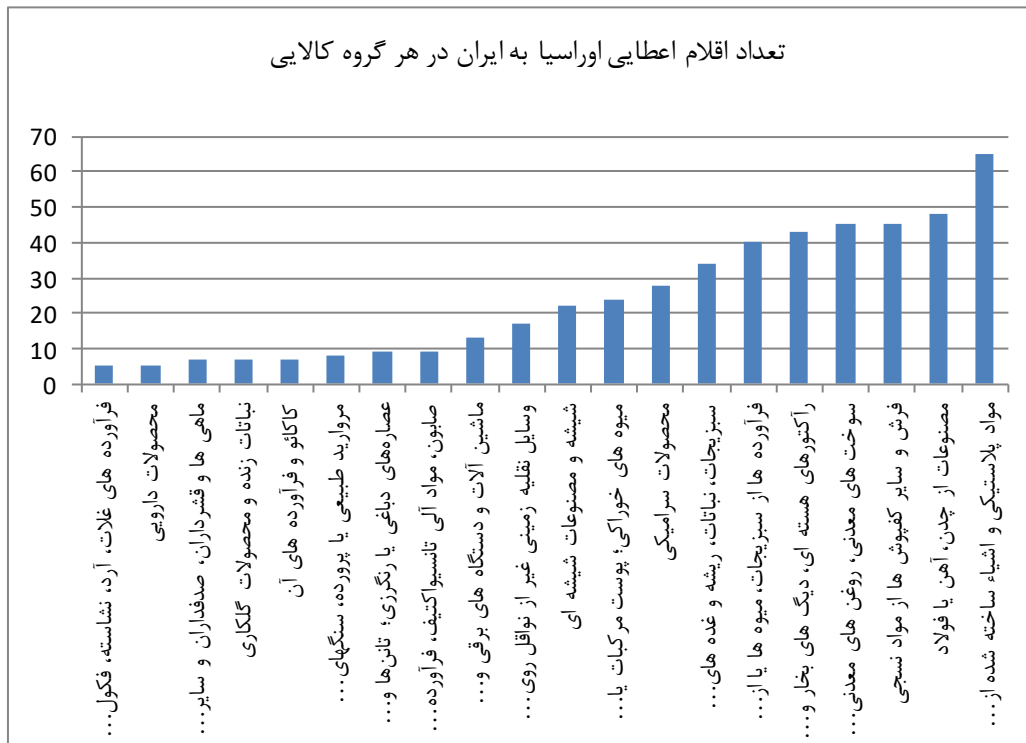
با بررسی فراوانی امتیازات اعطایی از طرف اوراسیا (نمودار ۲) مشخص می‌شود که بیشترین اقلام امتیازی به ایران با ۶۵ مورد مربوط به گروه کالای مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد (کد ۳۹) می‌باشد. بعد از آن به ترتیب، مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد (کد ۷۳) با فراوانی ۴۸، فرش و سایر کفپوش‌ها از مواد نسجی (کد ۵۷) با فراوانی ۴۵، سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آن‌ها؛ مواد قیری؛ موم‌های معدنی (کد ۲۷) با فراوانی ۴۵، رآکتورهای هسته‌ای، دیگ‌های بخار و آب گرم، ماشین‌آلات و وسایل مکانیکی؛ اجزا و قطعات آن‌ها (کد ۸۴)، با فراوانی ۴۳ و فرآورده‌ها از سبزیجات، میوه‌ها یا از سایر اجزای نباتات (کد ۲۰) با فراوانی ۴۰ قرار دارند.

^{۱۹} ITC

^{۲۰} جهت بررسی کدهای تعرفه‌ای ناگزیر از داده‌های واردات استفاده شده است زیرا ایران از HS کدهای ۸ رقمی و اوراسیا از HS کدهای ۱۰ رقمی برای تفکیک کالاها استفاده می‌کنند. به علت نبود آمار به روز کشور بلاروس به تفکیک کدهای ده رقمی نظام هماهنگ کالا (HS)، کشورهای روسیه، ارمنستان، قزاقستان و قرقیزستان مورد بررسی این پژوهش قرار گرفته‌اند.

^{۲۱} البته تعداد گروه کالاها ۵۰۲ مورد بوده که با توجه به تقسیم بندی تعرفه ۲۰۱۹ یک مورد افزایش یافته است.

^{۲۲} گروه کالای کشاورزی بر حسب HSهای مشخص شده توسط سازمان تجارت جهانی تعیین شده‌اند.

نمودار (۲): فراوانی امتیازات تعرفه ای از طرف اوراسیا به ایران در هر فصل از گروه کالایی

منبع: یافته های پژوهش حاضر

فراوانی اقلام امتیازی در واردات کشورهای عضو اوراسیا از ایران در سال ۲۰۱۸ و میزان شمول آن‌ها در صادرات ایران به تفکیک هر کشور در جداول ۲ تا ۵ ارایه شده است. بر اساس این جداول، اقلام عمده صادراتی ایران به روسیه مانند پسته، کیوی، کشمش، خرما و گوجه فرنگی (کدهای ۰۷ و ۰۸) به جز مورد سیمان خاکستری تیپ ۲ شامل تعرفه‌های امتیازی از طرف اتحادیه اوراسیا شده‌اند.

جدول (۲): فراوانی تعداد اقلام امتیازی اوراسیا در واردات روسیه از ایران در سال ۲۰۱۸

کد فصل	تعداد اقلام امتیازی	تعداد گروه کالاهای وارداتی روسیه از ایران	ارزش اقلام به هزار دلار	میانگین درصد کاهش تعرفه هنگام واردات به روسیه
۰۴	۱	۱	۱۱۰۳	۱۰۰
۵۵	۱	۱	۳۲۹۸	۱۰۰
۰۶	۷	۱	۱۷	۵۰
۸۷	۱۷	۱	۸۳۱	۱۰۰
۰۳	۷	۲	۹۰۳	۶۱,۶۵
۳۴	۹	۴	۲۰۴	۱۰۰
۱۹	۵	۵	۱۶۳	۱۰۰
۱۸	۷	۶	۳۰۹	۸۸
۸۴	۴۳	۴	۱۰۱۸	۶۲,۵
۷۰	۲۲	۸	۳۲۷۹	۶۵
۵۷	۴۵	۸	۹۶۶	۱۰۰
۲۰	۴۰	۱۰	۱۲۲۷۹	۳۳,۵
۷۳	۴۸	۱۰	۱۰۴۹	۳۷,۷
۶۹	۲۸	۱۲	۲۴۰۷	۸۰,۰۵
۳۹	۶۵	۱۳	۳۴۹	۶۵
۰۸	۲۴	۱۸	۱۹۴۸۶۷	۶۴
۰۷	۳۴	۳۱	۱۴۶۳۲۴	۴۷
سایر	۳۶۶	۲	۲۸۰	۱۰۰

منبع: محاسبات پژوهش حاضر بر اساس داده های پایگاه مرکز بین المللی تجارت^{۲۳}

همچنین از جدول (۲) می توان مشاهده نمود که از ۶۵ قلم کالای امتیازی در کد ۳۹، مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده از این مواد؛ تنها ۱۳ مورد از آن در واردات روسیه از ایران قرار دارد که نسبت به سایر فصل های دیگر از ارزش پایین تری برخوردارند، در حالی که کد ۳۹۰۱۱۰۱۰۰۰ (پلی اتیلن با وزن مخصوص)، جزو چندین گروه کالاهای ارزشمند با کد ۳۹ است که دارای فروش خوبی در ۴ کشور روسیه، قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان است و می تواند جز اقلام امتیازی قرار گیرد. همچنین کد ۰۹۰۲۴۰۰۰۰۰ یک نوع چای تخمیر شده از اقلامی بوده است که روسیه طی سه سال ۲۰۱۶ تا ۲۰۱۸ واردات بالایی از این کالا داشته و جزء اقلام صادراتی ایران به این کشور نیز بوده و می توانست جزو امتیازات قرار بگیرد.

²³ ITC, Trade statistics for international business development (TRADE MAP)

بر اساس جدول (۳)، در میان اقلام عمده وارداتی ارمنستان از ایران در سال ۲۰۱۸، اکثر اقلامی که از حجم بالایی در واردات ارمنستان برخوردار هستند و در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۷ نیز از ارزش خوبی برخوردار بوده‌اند، جزء اقلام امتیازی قرار نگرفته‌اند، که یکی از این کالاها سیمان پرتلند تیپ ۲ می‌باشد. این در حالی است که از مهم‌ترین رقبای ایران در بازار ارمنستان، کشورهای روسیه، گرجستان و چین می‌باشند. ایران می‌تواند در مورد اقلام کد ۷۳ (مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد) که شامل تعرفه‌های امتیازی شده‌اند، بازار خوبی در کشور ارمنستان داشته باشد. همچنین در مورد ۲ قلم از کالاهای کد ۶۹ (محصولات سرامیکی) که شامل امتیاز تعرفه ای شده‌است، ایران به صورت میانگین، تأمین کننده بیش از نیمی از واردات کشور ارمنستان از این کالاها بوده و این کاهش تعرفه می‌تواند به حفظ و افزایش قدرت رقابتی ایران در این بازار کمک کند.

جدول (۳): فراوانی تعداد اقلام امتیازی در واردات ارمنستان از ایران در سال ۲۰۱۸

کد فصل	تعداد اقلام امتیازی	تعداد گروه کالاهای وارداتی ارمنستان از ایران	ارزش اقلام به هزار دلار	میانگین درصد کاهش تعرفه هنگام واردات به ارمنستان
۷۳	۴۸	۱۸	۱۱۲۱۱۶	۴۵/۴
۰۸	۲۴	۱۴	۸۷۱۵	۶۴
۶۹	۲۸	۸	۸۶۹۸	۷۶/۳۱
۲۷	۴۵	۳	۴۷۲۴	۵۰
۰۷	۳۴	۱۴	۳۰۷۸	۴۸
۳۹	۶۵	۱۹	۱۷۳۵	۶۶/۲۱
۳۴	۹	۳	۱۵۵۸	۱۰۰
۷۰	۲۲	۴	۶۹۵	۸۲/۵
۵۷	۴۵	۸	۴۴۰	۱۰۰
۸۴	۴۳	۸	۴۲۹	۵۱/۴
۲۰	۴۰	۳	۲۷۳	۲۵
۲۵	۳	۱	۲۶۴	۵۰
۵۵	۱	۱	۲۳۱	۱۰۰
۳۸	۲	۲	۲۲۵	۱۰۰
۶۸	۴	۳	۱۸۸	۶۷/۷
۸۵	۱۳	۵	۵۰	۲۰
۸۷	۱۷	۲	۳۰	۱۰۰
سایر	۳۷۹	۸	۲۹۰	۸۰

منبع: محاسبات پژوهش حاضر بر اساس داده‌های پایگاه مرکز بین‌المللی تجارت

همچنان که جدول (۴) نشان می‌دهد، طی دو سال اخیر، واردات قزاقستان در سه مورد از گروه محصولات با کد ۷۳ یعنی گروه کالاهای مصنوعات از چدن، آهن یا فولاد در سطح بالایی قرار داشته ولی سهم ایران از این واردات اندک بوده است. این اقلام جزء امتیازات اعطایی به ایران قرار گرفته است و ایران می‌تواند به افزایش سهم خود در این بازار مبادرت کند. همچنین ارزش ۷ مورد از اقلام امتیازی به ایران، جزء اقلامی بوده است که قزاقستان در آن واردات بالایی داشته ولی سهم ایران از این واردات ناچیز بوده است. این گروه کالاها مربوط به فلزات، ماشین آلات و حمل و نقل، پلاستیک و لاستیک و محصولات کشاورزی می‌باشد. کاهش تعرفه می‌تواند به افزایش قدرت رقابتی این محصولات در این بازار کمک کند.

جدول (۴): فراوانی تعداد اقلام امتیازی در واردات قزاقستان از ایران در سال ۲۰۱۸

کد فصل	تعداد اقلام امتیازی	تعداد گروه کالاهای وارداتی قزاقستان از ایران	ارزش اقلام به هزار دلار	میانگین درصد کاهش تعرفه هنگام واردات به قزاقستان
۰۸	۲۴	۱۹	۳۱۸۸۹	۶۶/۸۵
۳۹	۶۵	۱۶	۴۱۴۱	۷۱/۸۴
۷۰	۲۲	۵	۳۶۸۹	۷۲
۳۴	۹	۵	۲۴۰۵	۱۰۰
۳۲	۹	۳	۲۲۲۸	۱۰۰
۰۷	۳۴	۱۹	۱۸۵۰	۴۳/۱۵
۶۹	۲۸	۸	۱۶۸۴	۸۸/۸۱
۸۴	۴۳	۵	۱۰۷۱	۳۰
۷۳	۴۸	۹	۵۷۱	۳۶/۶۷
۵۷	۴۵	۹	۳۱۰	۱۰۰
۲۰	۴۰	۵	۲۴۶	۲۰
۱۹	۵	۳	۶۵	۱۰۰
۸۷	۱۷	۴	۶۳	۱۰۰
سایر	۲۶	۷	۱۰۴	۸۰

منبع: محاسبات پژوهش حاضر بر اساس پایگاه مرکز بین المللی تجارت

جدول (۵) نیز فراوانی تعداد اقلام امتیازی در واردات قرقیزستان از ایران را در سال ۲۰۱۸ ارائه می‌کند. بررسی بازار کالاهای ایرانی در قرقیزستان نشان می‌دهد که ایران در مقایسه با سه کشور ذکر شده، سهم ناچیزی در صادرات به قرقیزستان دارد. همچنین با بررسی بازار کالای های وارداتی قرقیزستان از ایران می‌توان متوجه شد که اکثر کالاهای مشمول امتیازات در این بازار، عمدتاً شامل اقلامی هستند که ایران در مورد آنها صادرات خوبی به این کشور دارد. از این گروه کالاها می‌توان

به کدهای ۰۸، ۷۰، ۳۹ و ۳۴ اشاره کرد که به ترتیب مربوط به محصولات کشاورزی، شیشه و سنگ، پلاستیک و مواد شیمیایی هستند.

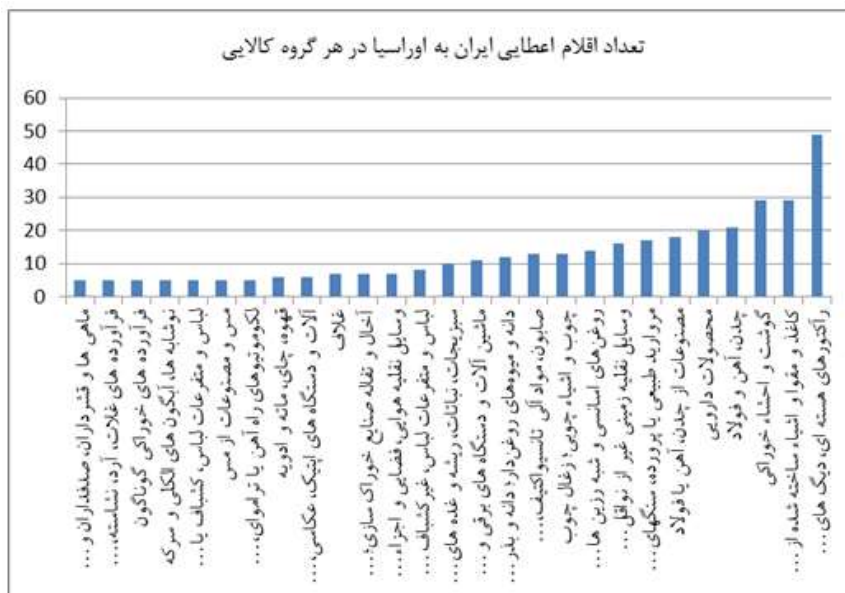
جدول (۵): فراوانی تعداد اقلام امتیازی در واردات قرقیزستان از ایران در سال ۲۰۱۸

کد فصل	تعداد اقلام امتیازی	تعداد گروه کالاهای وارداتی قرقیزستان از ایران	ارزش اقلام به هزار دلار	میانگین درصد کاهش تعرفه هنگام واردات به قرقیزستان
۰۸	۲۴	۱۱	۲۳۲۴	۶۵/۴۵
۷۰	۲۲	۴	۱۱۱۳	۸۲/۵
۳۹	۹	۲	۱۱۰۸	۱۰۰
۳۴	۶۵	۱۹	۹۰۴	۶۴/۱۷
۸۴	۹	۵	۵۸۷	۱۰۰
۶۹	۴۳	۳	۵۳۵	۱۶/۶
۵۷	۲۸	۷	۴۴۷	۸۷/۲
۵	۴۵	۶	۲۲۳	۱۰۰
۷۳	۴۸	۳	۴۲	۲۳/۳
۱۹	۵	۲	۲۹	۱۰۰
۰۷	۳۴	۱	۲۴	۴۰
۲۰	۴۰	۲	۵	۶۲/۵
۸۷	۱۷	۱	۴	۱۰۰
۲۷	۴۵	۱	۱	۲۰
سایر	۱۰	۴	۸۷	۱۰۰

منبع: محاسبات پژوهش حاضر بر اساس پایگاه مرکز بین‌المللی تجارت

در مورد امتیازات تعرفه‌ای ایران به کشورهای اوراسیا، نمودار (۳) فراوانی امتیازات اعطایی در هر فصل نظام هماهنگ را ارایه می‌کند. لازم به ذکر است بر اساس آخرین آمار سازمان توسعه و تجارت، در چارچوب موافقت نامه ایران- اوراسیا، ۳۸۰ قلم^{۲۴} کالای امتیازی به کشورهای اوراسیا اعطا شده‌است. از امتیازات اعطا شده به اوراسیا حدود ۱۶۳ مورد با تثبیت نرخ تعرفه مواجه هستند و مابقی مشمول کاهش تعرفه می‌باشند.

^{۲۴} تعداد گروه کالاها ۳۶۰ مورد بوده که با توجه به تغییرات تعرفه ای در سال ۱۳۹۸ به ۳۸۰ مورد افزایش یافته است.

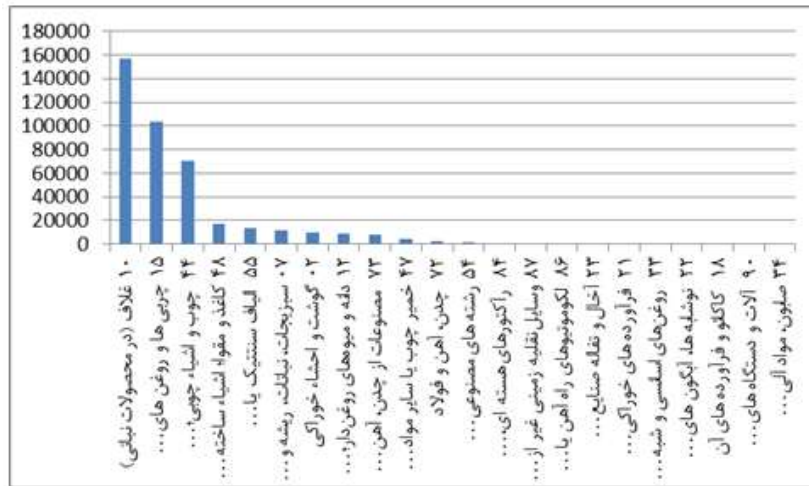
نمودار (۳): فراوانی امتیازات تعرفه ای از طرف ایران به اوراسیا در هر فصل از گروه کالایی

منبع: یافته های پژوهش حاضر

در مورد فراوانی امتیازات تعرفه‌ای ایران به منطقه اوراسیا به صورت کلی، با توجه به نمودار ۳، بیشترین امتیازات به اقلام بخش رآکتورهای هسته‌ای، کاغذ، گوشت و چدن، محصولات دارویی به صورت کاهش تعرفه و یا ثبات تعرفه داده‌است. نمودارهای (۴) تا (۱۳) وضعیت این اقلام را به تفکیک کشورهای مورد مطالعه ارایه می کنند.

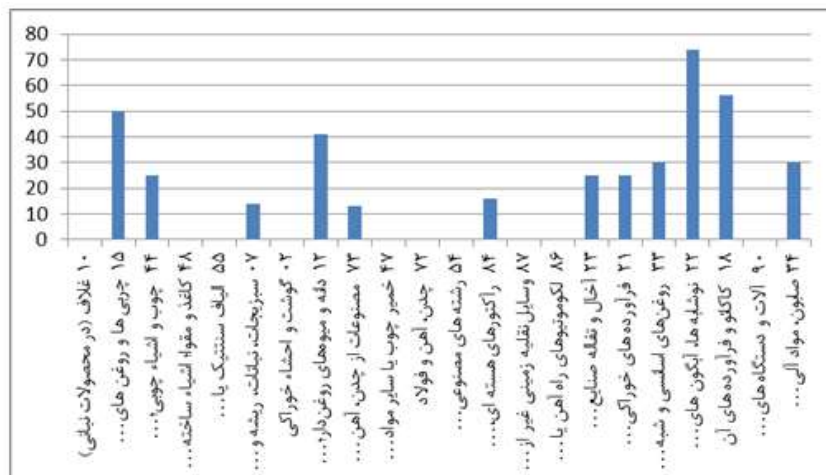
با توجه به نمودار های (۴) و (۵)، بیشترین ارزش وارداتی ایران از روسیه که شامل امتیازات تعرفه‌ای شده‌است، کد ۱۰ شامل غلاف ها(جو و دانه های ذرت)، چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی(کد ۱۵)، چوب، کاغذ و مقوا کد ۴۸ و الیاف سنتتیک و مصنوعی کد ۵۵ می باشد. همچنین بر اساس نمودار (۴) می‌توان مشاهده نمود که به جز چربی‌ها و روغن‌های حیوانی و نباتی و چوب، پراکندگی بیشترین درصد میانگین کاهش تعرفه‌ای از سمت ایران به روسیه، بیشتر در بخش‌هایی رخ داده‌است که ارزش وارداتی کمتری به ایران داشته‌است. همچنین بر اساس داده‌های آماری، سه قلم کالای عمده وارداتی ایران از روسیه، یعنی ذرت دامی و جو پرک شده مشمول ثبات تعرفه در

سطح ۵ درصد، روغن خام آفتابگردان با تخفیف تعرفه‌ای ۵۰ درصد و تخته نراد روسی با تخفیف تعرفه ای ۲۰ درصد جزو گروه کالاهای امتیازی اعطا شده ایران به روسیه هستند.

نمودار (۴): ارزش امتیازات ایران به روسیه

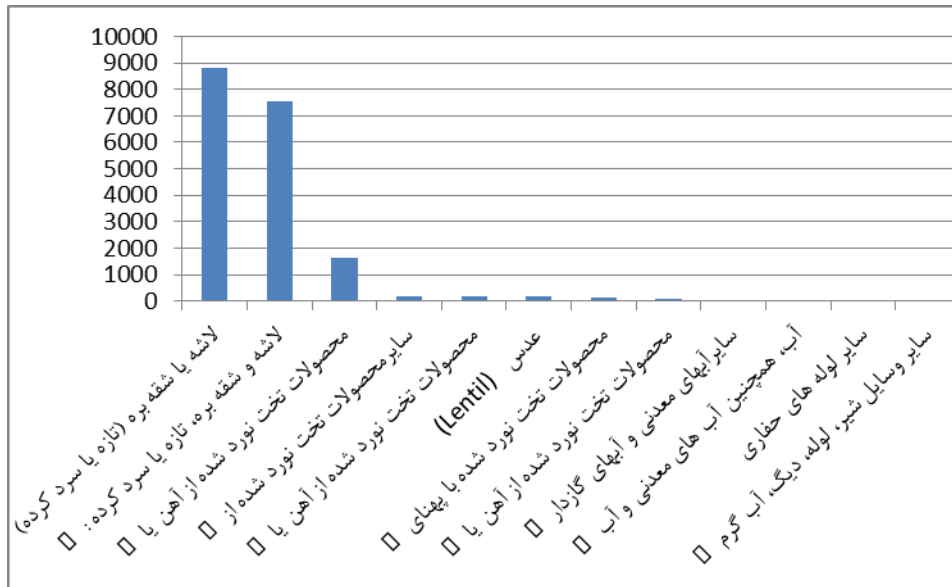
منبع: یافته های پژوهش حاضر

نمودار (۵): وضعیت کاهش تعرفه های ایران در مقابل روسیه

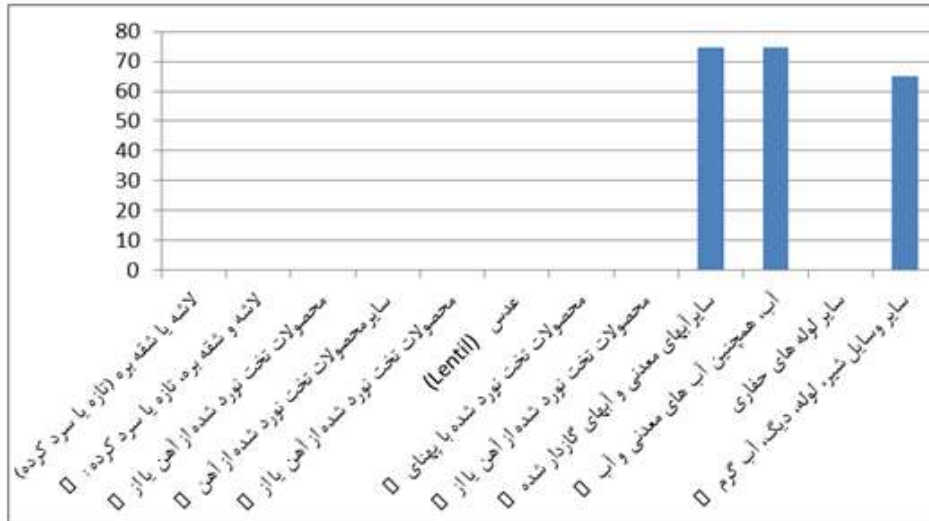
منبع: یافته های پژوهش حاضر

بررسی واردات ایران از کشورهای قزاقستان، قرقیزستان، روسیه و ارمنستان نشان می‌دهد که ایران عمدتاً سعی بر ثبات تعرفه در مقابل این کشورها داشته‌است. در همین رابطه، نمودارهای (۶) و (۷)، ارزش اقلام و درصد کاهش تعرفه برای اقلام^{۲۵} وارداتی از ارمنستان را آرایه می‌کنند. همانطور که از نمودارهای اخیر مشاهده می‌گردد، درصد کاهش تعرفه در اقلام وارداتی با ارزش بالاتر از کشور ارمنستان، ثابت بوده و کاهش تعرفه بیشتر شامل کالاهایی با ارزش کمتر از ۱۰۰ هزار دلار بوده‌است. در مورد واردات ایران از ارمنستان در سال ۲۰۱۷، سه قلم اول وارداتی از این کشور ۲ نوع لاشه بره و یک نوع محصولات تخت نورد شده از فولاد و آهن بوده است که به ترتیب با حدود ۱۴ درصد، ۱۶ درصد و ۷٫۵ درصد از واردات ایران، مشمول ثبات تعرفه شده‌اند.

نمودار (۶): ارزش اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از ارمنستان (به هزار دلار)

^{۲۵} از آنجایی که تعداد اقلام مشمول تعرفه ترجیحی وارداتی از ارمنستان تعداد محدودی بود، خود کالاها مورد بررسی قرار گرفته است نه گروه کالایی

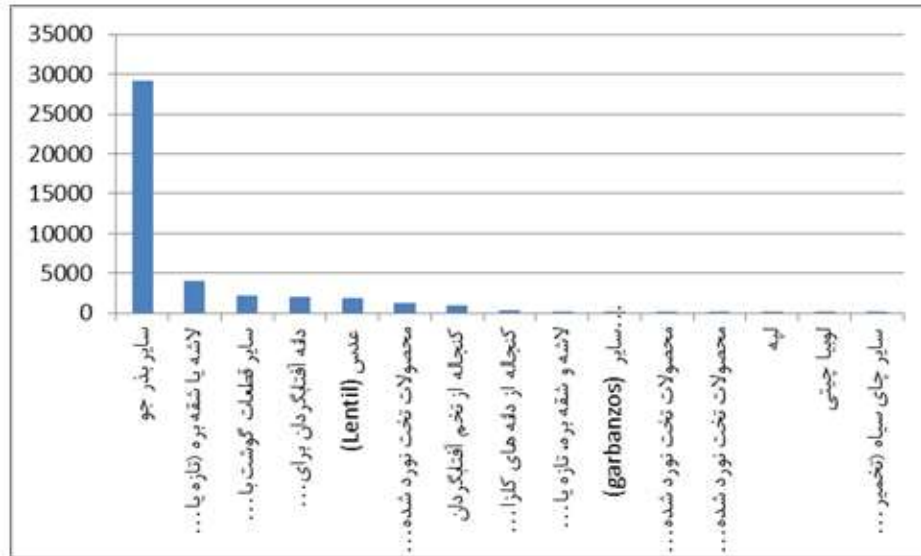

نمودار (۷): درصد کاهش تعرفه اقلام وارداتی مشمول امتیازات تعرفه ای ایران از ارمنستان (ارقام به هزار دلار)

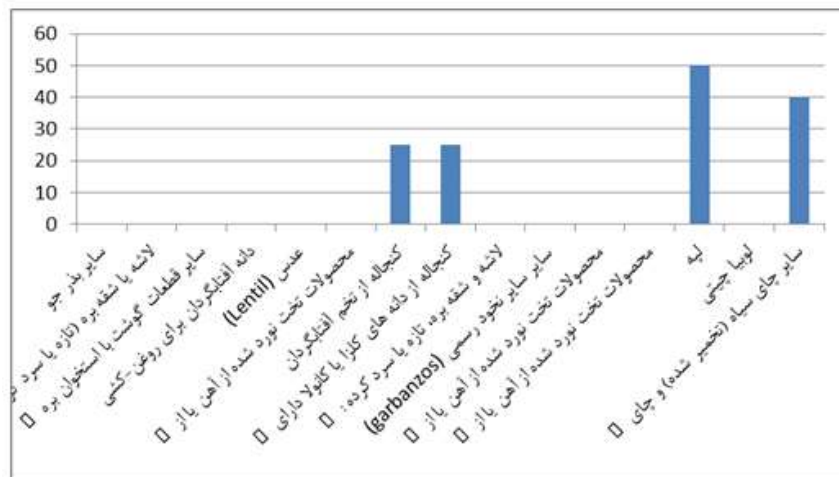
منبع: محاسبات پژوهش حاضر

اقلامی که ایران در سال ۲۰۱۷ از قزاقستان وارد کرده است نیز عموماً مشمول ثبات تعرفه هستند. نمودار (۸) و (۹)، نحوه پراکندگی امتیازات تعرفه ای ایران در مقابل کشور قزاقستان را به تصویر می کشند^{۲۶}. براساس این نمودارها، اکثر کالاهای وارداتی ایران از قزاقستان که تحت پوشش امتیازات تعرفه ای قرار گرفته اند به صورت الزام به ثبات تعرفه ای می باشند.

^{۲۶} از آنجایی که تعداد اقلام مشمول تعرفه ترجیحی وارداتی از قزاقستان تعداد محدودی بود، خود کالاها مورد بررسی قرار گرفته است نه گروه کالایی.

نمودار (۸): ارزش اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از قزاقستان (ارقام به هزار دلار)
منبع: محاسبات پژوهش حاضر

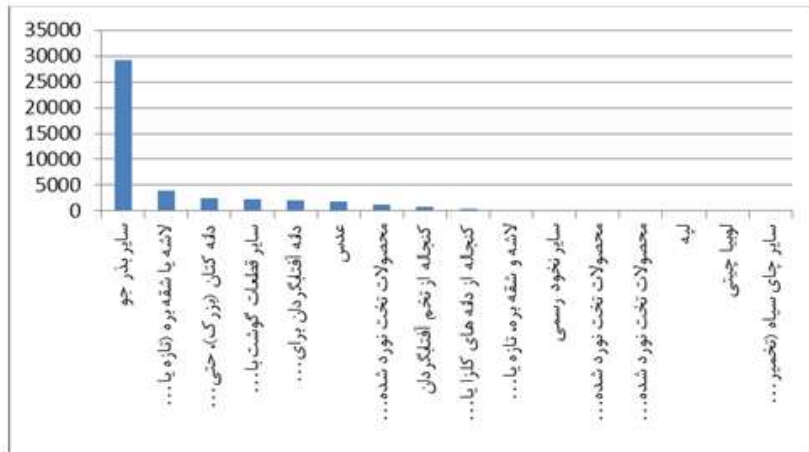

نمودار (۹): درصد کاهش تعرفه اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از قزاقستان
(ارقام به هزار دلار)

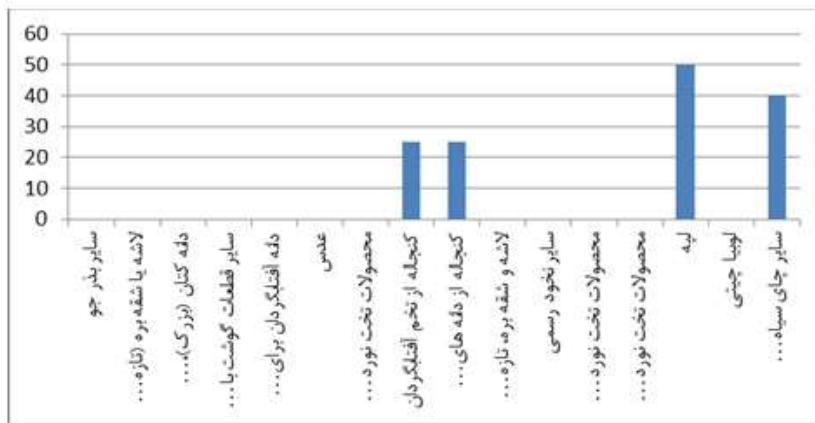
منبع: محاسبات پژوهش حاضر

ارزیابی تراز اقلام امتیازی توافقتاً ایجاد ترتیبات.../ سعید راسخی و همکاران۱۰۱

در خصوص قرقیزستان نیز می‌توان رفتاری مشابه سه کشور اخیر را مشاهده نمود. مشخصاً، پوشش اقلام با ارزش‌های بالاتر به صورت امتیازات ثبات تعرفه‌ای، صورت پذیرفته‌است. نمودارهای (۱۰) و (۱۱) وضعیت اقلام امتیازی وارداتی ایران از قرقیزستان را ارابه می‌کنند.

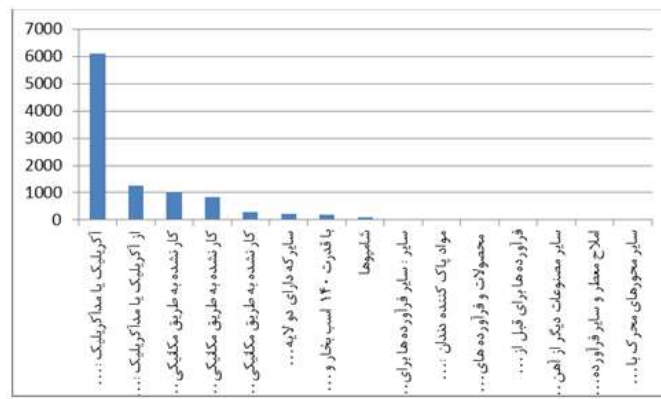
نمودار (۱۰): ارزش اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از قرقیزستان (ارقام به هزار دلار)
منبع: محاسبات پژوهش حاضر

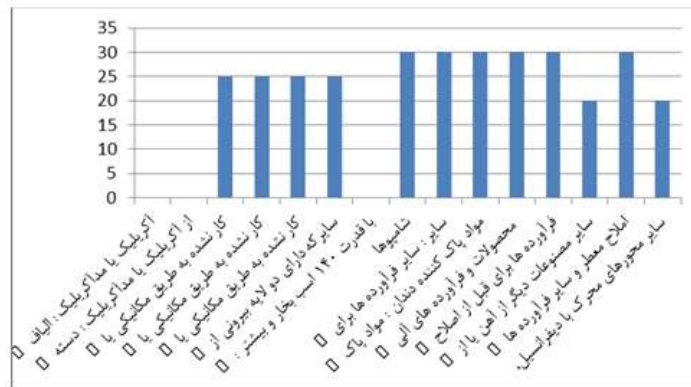
نمودار (۱۱): درصد کاهش تعرفه اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از قرقیزستان
(ارقام به هزار دلار)

منبع: محاسبات پژوهش حاضر

در خصوص واردات ایران از کشور بلاروس در سال ۲۰۱۷، اکثر کالاهای مشمول امتیازات تعرفه‌ای با کاهش تعرفه‌ای همراه شده‌است. هر چند کالاهای وارداتی از بلاروس سهم زیادی در واردات ایران ندارند، ولی این کاهش تعرفه می‌تواند برای بلاروس یک امتیاز جهت صادرات بیشتر به ایران محسوب شود. نمودارهای (۱۲) و (۱۳) وضعیت ارقام امتیازی در واردات ایران از بلاروس را به تصویر می‌کشند.

نمودار (۱۲): ارزش اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از بلاروس (ارقام به هزار دلار)
منبع: محاسبات پژوهش حاضر

نمودار (۱۳): درصد کاهش تعرفه اقلام وارداتی مشمول ترجیحات تعرفه ای ایران از بلاروس (ارقام به هزار دلار)

منبع: محاسبات پژوهش حاضر

در چارچوب موافقتنامه ایران-اوراسیا، تراز تجاری ارقام امتیازی محاسبه شده و در جداول (۶) تا (۸) ارائه شده است. در این رابطه، میزان واردات ارقام ترجیحی توسط ایران از هر یک از کشورهای اوراسیا و میزان واردات هر یک از کشورهای عضو اوراسیا از ایران در رابطه با ارقام امتیازی مدنظر قرار گرفته و تراز تجاری به عنوان منفعت طرفین از این امتیازات در نظر گرفته شده است. به دلیل عدم انتشار آمار واردات ایران در سطح تجمیع ۸ رقم HS برای سال ۲۰۱۸ در پایگاه آماری مرکز تجارت بین الملل و اجتناب از ناهمگونی آماری، محاسبات بر اساس داده‌های سال ۲۰۱۷ انجام شده است.

جدول (۶): تراز تجاری ارقام با امتیازات کاهشی ایران- اوراسیا در سال ۲۰۱۷ (هزار دلار)

اوراسیا	قرقیزستان	قزاقستان	ارمنستان	روسیه	
۱۷۰۱۴۱	۴۷۹۳	۳۶۰۵۴	۲۴۰۰۴	۱۰۵۲۹۰	میزان واردات اوراسیا از ایران در مورد کالاهای امتیازی با تعرفه کاهشی از سمت اوراسیا ($M^e = X^I$)
۱۸۷۷۳۱	۱۳۵۰	۱۳۵۰	۸۹	۱۸۴۹۴۲	میزان واردات ایران از اوراسیا در مورد کالاهای با امتیاز تعرفه کاهشی از طرف ایران ($M^I = X^e$)
-۱۷۵۹۰	۳۴۴۳	۳۴۷۰۴	۲۳۹۱۵	-۷۹۶۵۲	تراز تجاری ایران در مورد کالاهای با امتیاز تعرفه کاهشی دو طرف ($X^I - M^I$)

منبع: محاسبات پژوهش حاضر

جدول (۷): تراز تجاری ارقام با امتیازات ثابت تعرفه ایران- اوراسیا در سال ۲۰۱۷ (هزار دلار)

اوراسیا	قرقیزستان	قزاقستان	ارمنستان	روسیه	
۵۳۵۶۸	۶۳	۱۱۸۶	۲۵۶۸	۴۹۷۵۱	میزان واردات اوراسیا از ایران در مورد کالاهای امتیازی با ثابت تعرفه از سمت اوراسیا ($M^e = X^I$)
۳۲۷۷۷۵	۴۴۱۵۵	۴۱۵۷۰	۱۸۷۱۷	۲۲۳۳۳۳	میزان واردات ایران از اوراسیا در مورد کالاهای با امتیاز ثابت تعرفه از طرف ایران ($M^I = X^e$)
-۲۷۴۲۰۷	-۴۴۰۹۲	-۴۰۳۸۴	-۱۶۱۴۹	-۱۷۳۵۸۲	تراز تجاری ایران در مورد کالاهای با امتیاز ثابت تعرفه دو طرف ($X^I - M^I$)

منبع: محاسبات پژوهش حاضر

جدول (۸): تراز تجاری کلی اقلام امتیازی ایران - اوراسیا در سال ۲۰۱۷ (هزار دلار)

اوراسیا	قرقیزستان	قزاقستان	ارمنستان	روسیه	
-۲۹۱۷۹۷	-۴۰۶۴۹	-۶۴۰۷	۷۷۶۶	-۲۵۳۲۳۴	تراز تجاری ایران در مورد کل کالاهای امتیازی از سمت دو طرف بر حسب واردات طرفین
-۳۶۲۷۱۴	-۵۸۱۶۰	-۳۶۲۸	۱۴۴۹۳۰	-۴۴۵۸۵۶	تراز تجاری ایران به صورت کل کالاهای امتیازی و غیر امتیازی بر حسب واردات دو طرف

منبع: محاسبات پژوهش حاضر

همان طور که جدول (۸) نشان می‌دهد، تراز تجاری ایران و روسیه به ضرر ایران و منفی است و همین مورد برای کالاهای امتیازی نیز مشاهده می‌شود. اگرچه ارزش اقلامی که توسط روسیه دچار کاهش تعرفه شده‌اند بیشتر از کالاهایی است که تعرفه ثابت دارند با این حال، موازنه تجارت امتیازی به نفع کشور روسیه می‌باشد. در مورد کشور ارمنستان (جداول ۶ و ۸) تراز تجاری ایران با این کشور در هر دو سطح کلی و امتیازی به نفع ایران می‌باشد. مشخصاً، در سال ۲۰۱۷، ارزش اقلام مشمول امتیاز کاهش تعرفه از طرف ارمنستان بالاتر از ارزش اقلامی مشمول کاهش تعرفه از سمت ایران بوده است. در مقابل، تراز تجاری ایران - قزاقستان در مورد اقلام امتیازی به صورت کلی در سال ۲۰۱۷ به ضرر ایران و منفی به دست آمده است. بدین ترتیب ایران توانسته است در مورد کالاهایی که ارزش بالایی در واردات کشور قزاقستان از ایران دارد، از امتیاز کاهش تعرفه برخوردار گردد و این کاهش تعرفه‌ای می‌تواند به افزایش صادرات بیشتر ایران به این کشور کمک کند. در رابطه با کشور قرقیزستان، تراز تجاری ایران با این کشور در سال ۲۰۱۷ منفی بوده است. با این حال، بر اساس محاسبات انجام شده و در چارچوب موافقت نامه ایران - اوراسیا، تراز تجاری امتیازی ایران با قرقیزستان در مورد اقلام با امتیازات کاهشی به نفع ایران محاسبه شده است. در مجموع و با توجه به محاسبات انجام شده، تراز تجاری در اقلام امتیازی با اتحادیه اوراسیا منفی است که این می‌تواند به دلیل اثر مسلط روسیه در این اتحادیه باشد. علیرغم این موضوع، ایران فرصت دارد تا تشکیل ترتیبات تجارت آزاد میان طرفین، ضمن چانه زنی برای کاهش بیشتر تعرفه‌ها، به تقویت و بهبود ساختار تولیدی و اقتصادی خود بپردازد. کاهش تعرفه‌ها برای کالاهای ایرانی می‌تواند به حفظ مزیت نسبی کالاهای ایرانی در بازارهای قزاقستان، قرقیزستان و ارمنستان کمک کند. البته در مورد روسیه، شناخت دقیق بازار این کشور و چانه‌زنی‌های تجاری ضروری به نظر می‌رسد. همچنین ذکر این نکته نیز حائز اهمیت است که صادرات ایران به منطقه اوراسیا در سال ۲۰۱۸

افزایش یافته است^{۲۷} و این بهبود در صادرات به همراه تعرفه‌های امتیازی کاهشی بیشتر در مقایسه با تعرفه‌های تثبیت شده می‌تواند برای ایران امتیاز محسوب شود.

علاوه بر اقدامات تعرفه‌ای، بر اساس متن قرار داد، طرفین در رابطه با کالاهای مذکور، متعهد به انجام برخی اصول تجاری مبتنی بر برخی استانداردهای بین‌المللی نیز شده‌اند. این اصول شامل ممنوعیت استفاده از موانع غیرتعرفه‌ای برای کالاهای تحت پوشش، اصل رفتار ملی، دولت کامله الوداد، قواعد حاکم بر استانداردها برای کالاهای تحت پوشش، اقدامات ضد دامپینگ، جبرانی و حفاظتی، تسهیل گمرکی، قواعد مبدأ و سیستم حل و فصل اختلافات می‌باشند. بر اساس رفتار دولت کامله الوداد در این موافقتنامه^{۲۸}، هر طرف باید هر گونه مزیت، حمایت، امتیاز یا معافیت اعطایی به محصولاتی را که مبدأ یا مقصد آن سرزمین کشور دیگری است فوراً و بدون قید و شرط به محصولات مشابهی که مبدأ یا مقصد آن‌ها سرزمین طرف دیگر است، اعطا کند. در چارچوب رفتار ملی این موافقتنامه^{۲۹} نیز قوانین و مقررات داخلی نباید به گونه‌ای اعمال شود که متضمن حمایت از محصولات داخلی در مقابل محصولات کشور دیگر شود. البته کالاها برای مقاصد و مصارف دولتی (و نه برای فروش مجدد و استفاده در تولید کالا) از این امر مستثنی هستند. در چارچوب رفتار غیر تبعیض‌آمیز، به استثنای موارد خاص، هیچ ممنوعیت و یا محدودیت غیرتعرفه‌ای از طریق سهمیه و مجوزهای صادراتی و وارداتی و یا اقدامات دیگر نباید اعمال شود. همچنین نباید هیچ گونه تمایزی بر مبنای پرچم کشتی‌ها، محل مبدأ کالا، مبدأ عزیمت، ورود، خروج یا مقصد، یا برمبنای اوضاع و احوال مربوط به مالکیت کالا، کشتی یا دیگر وسایل حمل و نقل اعمال شود^{۳۰}. در خصوص رفتار تبعیض‌آمیز دامپینگ، هر طرف باید تدابیر ضد قیمت شکنی و جبرانی را اتخاذ و اعمال کند^{۳۱}.

از لحاظ مقررات فنی، هر طرف باید اصل رفتار ملی را در رابطه با محصول وارداتی اعمال کند و البته مقررات زدایی را در جهت رفع موانع غیرضروری در تجارت متقابل پیگیری نماید. شفافیت در رویه‌ها و تشریفات گمرکی، تسهیل تجاری و هماهنگ سازی فعالیت‌های گمرکی و همکاری

^{۲۷} برمبنای واردات دو طرف در سال ۲۰۱۸ تراز به نفع ایران ۲۳۲ هزار دلار بوده است

^{۲۸} فصل ۲ ماده ۲-۱

^{۲۹} فصل ۲ ماده ۲-۲

^{۳۰} فصل ۲ ماده ۲-۸ (ترانزیت)

^{۳۱} فصل ۳ ماده ۲-۳

گمرکی از جمله تبادل اطلاعات میان مقامات گمرک مرکزی طرفین مورد تأکید این موافقتنامه می‌باشد.^{۳۲}

اصول اساسی این موافقتنامه، از اصول اساسی در تجارت جهانی پیروی می‌کند، با توجه به این که ایران تاکنون عضو سازمان تجارت جهانی نشده، بدین جهت در برخی قوانین تا کنون اصلاحات و به روزرسانی‌هایی مطابق با رویه‌های بین‌المللی صورت نگرفته‌است، با توجه به این اصول، ایران باید در مورد کالاهای توافق شده مقررات مربوطه را اجرا نماید و برای پیاده‌سازی و اجرای صحیح، نیاز به تهیه دستورالعمل‌های اجرایی متعدد و جداگانه‌ای توسط دستگاه‌های ذیربط در حوزه‌های مختلف تجاری کشور دارد. چون برخی از موضوعات تحت پوشش موافقتنامه و رویه‌های خاص مربوط به آن‌ها لزوماً با رویه‌های جاری و رایج در کشور منطبق نبوده و یا اساساً فاقد ساز و کارهای اجرایی مناسب می‌باشد (زاهدطلبان، ۱۳۹۸: ۳) و ضروری است تدابیری از سوی ایران در زمینه اصلاح قوانین و رویه‌های داخلی صورت گیرد. تهیه دستورالعمل‌های اجرایی در مورد این موافقتنامه می‌تواند زمینه ساز شناخت بهتر برخی مقررات جهانی، نحوه اجرای این مقررات و تعدیل و تصحیح برخی مقررات با وجود مطابقت چارچوب ملاحظات سیاستی ملی و الزامات قوانین تجاری جهانی باشد.

البته ایران با پذیرش این موافقتنامه، می‌تواند با اقدامات ضد دامپینگ، جبرانی و محافظتی از تولیدات خود (در مورد اقلام امتیازی) حمایت کند. در صورتی که به دلیل عدم عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی، توجه جدی به این مسئله در قوانین ایران نشده‌است (معبودی نیشابوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱۹؛ عباسی، ۱۳۹۱: ۲۳).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

هدف پژوهش حاضر، بررسی و ارزیابی امتیازی توافقنامه تشکیل منطقه آزاد تجاری بین ایران و اتحادیه اوراسیا می‌باشد. آنچه مسلم است با توجه به عدم عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی، ورود ایران به این توافقنامه، علاوه بر اینکه می‌تواند به عنوان تجربه جهانی شدن هر چند در مقیاس کوچک تلقی شود، قادر است رویه‌های گمرکی را تسهیل و شفاف کند، با تعرفه‌های ترجیحی و همچنین تأکید بر رفتارهای غیر تبعیض‌آمیز و ملی، موقعیت رقابتی ایران را در مقایسه با کشورهای

رقیب همچون ترکیه بهبود بخشد. همچنین، ایران در چارچوب این توافقتنامه می‌تواند با اقدامات ضد دامپینگ، جبرانی و محافظتی از تولیدات خود حمایت کند. لزوم تنظیم قوانین گمرکی و تعرفه‌ها و محاسبه ضریب هزینه‌ها و منافع رعایت این قوانین مسئله بسیار ضروری می‌باشد، در صورتی که تعرفه‌های گمرکی بالاتر از حد متناسب با تعرفه‌های این اتحادیه باشد، شکل‌گیری تعاملات اقتصادی با موانع مواجه می‌شود و اگر از حد متناسب پایین‌تر باشد، در نهایت ابزارهای برتری به دست رقیب سپرده می‌شود (میرفخرایی، ۱۳۹۴: ۱۶۸). بر اساس نتایج پژوهش حاضر، با وجود اینکه اکثر کالاهای وارداتی روسیه از ایران مشمول امتیازات تعرفه‌ای از طرف اوراسیا شده، تراز تجاری اقلام امتیازی ایران در مقابل روسیه، هم در امتیازات تعرفه‌ای کاهش یافته و هم امتیازات ثبات تعرفه‌ای، منفی به دست آمده‌است. با این حال، رویکرد ایران در مقابل روسیه بیشتر مبنی بر امتیازات ثبات نرخ تعرفه‌ای بوده و در مقابل، روسیه امتیازات بیشتری به صورت کاهش تعرفه به ایران داده‌است که این می‌تواند به افزایش صادرات ایران به روسیه کمک کند. در مورد کشور ارمنستان، تراز تجاری اقلام امتیازی ایران به صورت کلی در مقابل این کشور مثبت و به نفع ایران محاسبه شده‌است. همچنین با توجه به منفی بودن تراز اقلام با امتیازات تعرفه ثابت و مثبت بودن تراز اقلام با امتیازات کاهش تعرفه به نفع ایران، می‌توان برداشت کرد که تعهد ایران در مورد عمده کالاهای وارداتی از ارمنستان، به صورت الزام به ثبات تعرفه می‌باشد. در مورد دو کشور قزاقستان و قرقیزستان نیز، تراز تجاری در اقلام امتیازی در مجموع منفی به دست آمده‌است. ولی در مورد کالاهای با امتیاز کاهش نرخ تعرفه، این تراز به نفع ایران و مثبت به دست آمده‌است که بر این اساس، ایران توانسته در مورد کالاهایی که صادرات بیشتری به قزاقستان داشته‌است، امتیازات به شکل تعرفه کاهش دریافت کند و در مقابل، با توجه به منفی بودن تراز در مورد ارزش اقلامی که ملزم به ثبات نرخ تعرفه می‌باشند، در رابطه با عمده واردات از دو کشور قزاقستان و قرقیزستان، متعهد به ثبات تعرفه شده‌است. تراز تجاری اقلام امتیازی ایران در مقابل اوراسیا در مجموع منفی محاسبه شده‌است که این یافته می‌تواند به دلیل تسلط روسیه در این اتحادیه و همچنین جایگاه اقلام امتیازی روسیه در تجارت ایران با منطقه باشد. البته محاسبات حاضر برای ۲۰۱۷ صورت گرفته‌است، در حالی که در سال ۲۰۱۸ میزان صادرات ایران به اوراسیا بیشتر بوده و برخی اقلام امتیازی که واردات آن‌ها توسط اعضای اوراسیا در سال ۲۰۱۷ به طور کلی صفر بوده، در سال ۲۰۱۸ افزایش پیدا کرده و ایران نیز در برخی اقلام امتیازی صادرات قابل توجهی در این سال به منطقه داشته‌است. به هر حال، امکان تغییر ارزش صادرات و واردات به دلیل تغییر تعرفه و یا شرایط بازار وجود دارد و بررسی مزیت‌های این توافقتنامه نیاز به پایش مستمر در فصول مختلف سال دارد. با وجود اثر موانع تعرفه‌ای بر هزینه مبادله و متعاقب آن بر روند تجارت خارجی، موافقتنامه ترجیحی تجارت متأثر از عوامل بی‌شمار اقتصاد سیاسی است. در این راستا بهره بردن از

موافقت‌نامه و افزایش همکاری اقتصادی با اتحادیه مورد بررسی، نیازمند هماهنگی ساختار اقتصادی ایران با مدل‌های اقتصادی رایج در دنیا و همچنین تقویت بخش خصوصی فعال در بدنه حرکت‌های اقتصادی دولت می‌باشد. ایران با حفظ، نظارت و بهره‌برداری درست از این موافقت‌نامه، به همراه تقویت استانداردهای متناسب با استانداردهای اتحادیه اوراسیا، رایزنی بیشتر جهت رفع موانع بانکی، ارزی و مسائل کنسولی و ایجاد ارتباط با بخش خصوصی و بررسی نقطه نظرات و مشکلات آن‌ها در تجارت با اوراسیا در مورد اقلام امتیازی، می‌تواند رابطه تجاری با این منطقه را به نفع خود بهبود ببخشد. شناخت دقیق توانایی بخش خصوصی در تجارت با این منطقه، به تعریف نوع و میزان حمایت دولت از این بخش‌ها کمک می‌کند.

همچنین، در راستای بهبود و بهره‌گیری بیشتر از این موافقت‌نامه به ویژه در رابطه با کشور روسیه، ایران باید با جدیت بیشتری این موافقت‌نامه و اصول آن را پیگیری کرده، تعامل بیشتری با کمیسیون‌های این اتحادیه برقرار کند و به شناخت بیشتر ظرفیت‌های بازار خود بپردازد و در صورت لزوم اقلامی را که ایران در آن دارای مزیت می‌باشد، با رایزنی به لیست اقلام ترجیحی اضافه کند و در کنار این موارد، برخی از موضوعات تحت پوشش موافقت‌نامه و رویه‌های خاص مربوط به آن‌ها لزوماً با رویه‌های جاری و رایج در کشور منطبق نبوده و یا اساساً فاقد ساز و کارهای اجرایی مناسب می‌باشد و ضروری است تدابیری از سوی ایران در زمینه اصلاح قوانین و رویه‌های داخلی صورت گیرد. به عنوان سخن پایانی می‌توان گفت در شرایط کنونی نظام بین‌المللی، شرایط خاص ژئوپلیتیک منطقه و موانع و مشکلاتی مانند تحریم‌ها و منازعات بین‌المللی، ارتباط با منطقه اوراسیا با توجه به شرایط و نقاط مشترکی که میان دولت-ملت‌های آن منطقه و جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، می‌تواند فرصت‌های اقتصادی مناسبی را در اختیار طرفین قرار بدهد، باوجود این لازم است تا با بررسی همه جانبه ظرفیت‌ها و نقاط ضعف و قوت کشور و طرف مقابل در چارچوب ابزارهای در دسترس مانند موافقت‌نامه‌های تجاری مثل موافقت‌نامه ایران_اوراسیا، آگاهانه در راستای تأمین حداکثری منافع ملی تصمیم‌گیری شود و سیاست‌های اقتصادی مناسب تری اتخاذ گردد.

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان مطالعه ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی کشورهای CIS و شناسایی موانع و راهکارهای افزایش تجارت خارجی می‌باشد که توسط استانداری مازندران حمایت شده است.

منابع

الف) منابع فارسی

- اسدزاده، احمد و فاطمه عبدالهزاده نوپریان (۱۳۹۲). «بررسی نقش منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس در ایجاد همگرایی تجاری با کشورهای حوزه CIS، چین و ترکیه»، **نظریه‌های کاربردی اقتصاد**، سال ۱، شماره ۳، صص ۱۰۶-۸۱.
- رحیمی بروجردی، علیرضا (۱۳۸۹). **جهانی سازی**، تهران: موسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- زاهدطلبان، علی (۱۳۹۸). **دستورالعمل گواهی مبداء آشنایی با ضوابط قواعد مبداء و الزامات آن در موافقت‌نامه موقت تجارت آزاد ایران و اوراسیا**، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی سازمان توسعه تجارت ایران.
- سازمان توسعه تجارت، **موافقت‌نامه موقت برای تشکیل منطقه آزاد تجاری بین ج.ا.ایران و اتحادیه اقتصادی**، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی سازمان توسعه تجارت.
- صابری حقیقی، رحمت‌علی و طهمورث حسن‌قلی‌پور (۱۳۹۷). «روابط تجاری ایران و روسیه؛ راهبردی برای توسعه تجارت غیرنفتی»، **پژوهش‌های روابط بین‌الملل**، دوره ۸، شماره ۱، صص ۳۱۲-۲۸۱.
- عباسی، زهرا (۱۳۹۱). **بررسی و نقد مقررات ضدقیمت‌شکنی ایران از منظر موافقت‌نامه ضدقیمت‌شکنی سازمان جهانی تجارت**، طرح پژوهشی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۹۷). **روابط بین‌الملل نظریه‌ها و رویکردها**، تهران: سمت، چاپ یازدهم.
- کمالی اردکانی، مسعود (۱۳۸۴)، «نگرش سازمان تجارت جهانی به ترتیبات تجاری منطقه‌ای»، **بررسی‌های بازرگانی**، شماره ۱۶، صص ۱۰۶-۹۲.
- مجلس شورای اسلامی، **سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز**، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- محرابی، لیلیا (۱۳۸۶)، «بررسی اثرات ایجاد یک موافقت‌نامه ترتیبات تجاری ترجیحی (PTA) بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی»، **پژوهشنامه بازرگانی**، شماره ۴۴، صص ۱۲۹-۱۰۱.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۴)، **تحول در نظریه‌های بین‌الملل**، تهران: سمت، چاپ دهم.
- معبودی نیشابوری، رضا، فلاحتی، سروش و سلما کبیر (۱۳۹۶). «تاملی بر کاستی‌های مقررات ایران در خصوص احراز قیمت‌شکنی (دامپینگ) در مقایسه با موافقت‌نامه ضد دامپینگ سازمان جهانی تجارت»، **فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی**، شماره ۸۵، صص ۲۲۳-۱۹۵.
- مک‌کان، فیلیپ (۲۰۱۵). **اقتصاد نوین شهری و منطقه‌ای**، ترجمه شهرام رئیسی دهکردی، تهران: انتشارات نورعلم.

مولایی پور، منصور، لطفعلی پور، محمدرضا؛ مهدوی عادل، محمدحسین و احمد صباحی (۱۳۹۶). «یکپارچگی اقتصادی ایران در حوزه CIS»، پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، دوره ۲۵، شماره ۸۴، صص ۲۹۰-۲۵۷.

مولایی پور، منصور، لطفعلی پور، محمد؛ مهدوی عادل، محمدحسین و احمد صباحی (۱۳۹۷). «بررسی یکپارچگی اقتصادی ایران با روسیه در حوزه CIS و شرط مارشال-لرنر». پژوهشنامه بازرگانی، دوره ۲۲، شماره ۸۸، صص ۴۵-۱.

میرفخرایی، سید حسن (۱۳۹۴). «اتحادیه اقتصادی اوراسیا و الزامات ژئواکونومیک آن برای ایران»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۸، شماره ۳۲، صص ۱۷۵-۱۴۳.

ب) منابع انگلیسی

Baldwin, Richard and Venables, Anthony (1995). "Regional economic integration", *Handbook of International Economics*, edition 1, vol 3, chapter 31, pages 1597-1644, Elsevier.

Bhagwati, Jagdish and Panagariya, Arvind (1996), "The Theory of Preferential Trade Agreements: Historical Evolution and Current Trends", *American Economic Review*, vol 86, issue 2, 82- 87.

Chernova V.Y., Andronova I.V, Degtereva E.A., Zobov A.M. and V.S Starostin (2019), "Integration processes in the Eurasian Economic Union (EAEU): The influence of macroeconomic and political factors", *Revista Espacios*, vol 40, No 16.

De Lombaerde, Philippe and Langenhove, Luk ,V. (2006). "Indicators of Regional Integration: Conceptual and Methodological Aspects" in *Assessment and Measurement of Regional Integration*, london: Routledge,9-41.

Gurler, Oker, (2000) "Role and Function of Regional Blocks & Arrangement in the Formation of the Islamic Common Market", *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, Vol 21, No 4,1-28.

Mostafa, Golam and Mahmood, Monowar (2018), "Eurasian Economic Union: evolution, challenges and pssible future directions", *Journal of Eurasian Studies*, Vol 9, Issue 2, 163-172.

Summers, Lawrence (1991). "*Regionalism and the World Trading System*", Political Implications of Trade and Currency zones, Federal Reserve Bank of Kansas City.

Tikhonova, Anna, Melnikova, Nadezhda and Eszter Lukács (2018), "Consequences of the integration to the Eurasian Economic Union: methodology of statistical evaluation and first results", *Economic Annals-XXI*, Vol 170, Issue (3-4), 4-9.

United Nations, International Trade Center, Trade Map.

Viner, Jacob. (1950), "*The Customs Union Issue*", : New York: Carnegie Endowment for International Peace.